

Kitap Tahlili: Yeni Küresel Mücadelede Kafkasya ve Karabağ Sorunu

Doç. Dr. Yalçın Sarıkaya, Dış Politika Araştırmaları Merkezi // 03 Mart 2014

Türkiye’de Karabağ sorununu konu alan akademik tezlerin sayısı 40 civarındadır. Bunların yüksek lisans düzeyinde ilki (1989) Nesrin Sariahmetoğlu’nun Prof. Dr. Nadir Devlet danışmanlığında hazırladığı tez, doktora düzeyinde ilki ise Cemalettin Taşkiran’ın (1994) Prof. Dr. Abdülhaluk Çay danışmanlığında hazırladığı tezdır. 1990’lar boyunca Karabağ konusunda yapılan akademik çalışmaların genelinde siyâsi tarih eseri olma özelliği göze çarpmaktadır. Ancak 2000’li yıllarla birlikte, konunun hukukî, sosyal, jeopolitik, iletişimsel gibi boyutlarının daha fazla konu edilmeye başlandığı görülmektedir. Bunlara ayrıca yazılan bazı değerli akademik makalelerle çeşitli düşünce kuruluşlarının yayınladıkları analiz ve raporları da eklemek mümkündür. Ancak Karabağ sorununu kapsamlı biçimde ele alan Türkçe kitap sayısı üçü geçmemektedir.

Tanınmış Güney Kafkasya uzmanı Araz Aslanlı tarafından yazılan ve EkoAvrasya Yayınları tarafından okuyucularla buluşturulan kitap, meselenin kapsamlı şekilde tahlil edilmesi açısından büyük bir boşluğu doldurmaktadır. Kitabın Türkiye Türkçesi ile basılmış olması Türkiye’deki okurlar için büyük bir avantajdır.

Konunun uzmanı olmayan ve Karabağ sorununu anlamak isteyen okurların, gazetecilerin, uluslararası ilişkiler öğrencilerinin ve bölge araştırmacılarının temel başvuru kaynağı niteliğindeki bu kitap, alanın en güncel ve en analitik çalışmalarından biridir. 142 sayfalık bu eser, “bölgesel analiz” çabasındaki eserlerde sık sık gördüğümüz ve “alanla ilgili her bilgiyi ihtiva etsin” kaygısıyla gerçekleştirilen “bilgi yığılması” kusurundan bütünüyle uzaktır. Sorular sorarak cevaplar verilen kitapta şu hususların altı çizilmektedir:

§ Karabağ Sorunu 1980'lerin ikinci yarısında ortaya çıkmış görünse de sorunun kökləri daha derindedir.

§ Bu tarihî derinlik konuyu “tarihî sorun” hâline getirse de sorun hukuk sorunu olarak görülmeli, öyle ele alınmalıdır.

§ Sorunun öne çıkan bir diğər özelliği, Ermenistan'ın “yayılmacılık” siyasetinin sonucunda ortaya çıkmış olmasıdır.

§ Azərbaycan'ın toprak bütünlüğünün mutlaka ve hiçbir ön şart iləri sürülmeksizin kabul edilmesi yanında, Ermeni azınlığın temel hak ve özgürlüklerinin uluslararası hukuk kurallarına uygun biçimde garanti edilmesi gerekir.

Yazar, konuyu altı bölüm hâlinde incelemektedir. Birinci bölümde “Kafkasya'nın Yeni Küresel Mücadele”deki yerini bulmaya/anlamaya çalışmaktadır. Kafkasya analizlerinin çoğunda okuduğumuz üzere, bölgeyi -nesne olarak- coğrafyacı gözüyle jeopolitik değere böğmək yerine, aktörlerin/öznelerin perspektifinden değerlendirmektedir. Özneler ise Rusya, Türkiye, İran, Çin, Batı ve özel olarak ABD biçiminde sıralanmaktadır. Bölge ülkelerinin dış politikaları oldukça kısa bir biçimde özetlenmiştir. Son 20 yılda Azərbaycan, Ermenistan ve Gürcistan'da yönetimde bulunan kişi ya da grupların dış politik yönelimleri açıkça ortaya konulmaktadır. Her üç ülkede bağımsızlığın ilk yıllarındaki belirsizliklerin hâkimiyeti ve takip eden yıllarda güçlenen Batı yanlısı tutum (Azərbaycan özelinde Türkiye yanlılığı kaydıyla) gösterilmekte, Ermenistan'da ise daha sabit bir Rusya yanlılığı izlendiğine vurgu yapılmaktadır. Kitapta Gürcistan dış politikasına ilişkin paragraflar arasında kısmî kopukluklar olmasına rağmen, öz itibarıyla, Şevardnadze dönemindeki denge politikasına karşın “Kadife Devrim”den itibaren net bir Batı yönelimi olduğunun altı çizilmektedir.

Aslanlı'nın “Dış Güçler” denilen ABD, Rusya, Türkiye, İran ve Çin'in bölgeye ilişkin politikalarının analizi kapsamında ifade ettiklerinden yola çıkarak her bir “güç” için aşağıdaki öncelikler sıralanabilir:

§ ABD için: Rusya, enerji ve lojistik.

§ Rusya için: Nüfuz, güvenlik, enerji

§ Türkiye için: Enerji, nüfuz, açılım

§ İran için: Güvenlik

§ Çin için: Prestij ve enerji.

Bu aktörler dışında Almanya, İsrail ve bazı Arap devletlerinin de Kafkasya siyasetine daha yakın ilgi duyacakları, bölgedeki mücadelede açık veya örtülü biçimde yer alacakları belirtilmektedir.

Kitabın ikinci bölümünde “Karabağ Sorununun Tarihçesi” anlatılmaktadır. Karabağ sözünün etimolojisinden Ermeniler’in de kullandığı Arşak/Arsak sözünün etimolojisine, Albanlar’dan Hazarlar’a, Akkoyunlu, Karakoyunlu ve Safevîler’den Gacar devrine kadar binlerce yıllık geçmiş, konuyu ilgilendiren nirengi noktaları itibarıyla ele alınmakta ve aktarılmaktadır. Tarihî sürecin uzun tutulmamış olması ve 1990 sonrasındaki gelişmelerin merkeze konularak konunun ele alınması yerindedir. Zira konu güncelliğini sürdürdüğü için yakın tarihin olayları hatırlanmalıdır.

Bu bölümde, Karabağ’daki ilk olaylar (özellikle Ermeni milislerin yol kesme, adam öldürme eylemleri), Sumgayıt olayları ve 20 Ocak Katliamı hatırlatılmaktadır. Bu çerçevede, Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi (DKÖB)’nin Arşak Ermeni Cumhuriyeti’ni ilân etme girişimi ile 1991 sonbaharında Yeltsin ve Nazarbayev’in arabuluculuk girişimleri, şimdiye dek diğer eserlerde üzerinde az durulan bir ayrıntıdır. Aslanlı, bu süreçte bir uzlaşya varılmış olduğunu belirtmekte, ancak Azerbaycanlı, Rus ve Kazak asker-sivil yetkilileri, gözlemcileri, akademisyenleri taşıyan bir helikopterin Ermeniler tarafından düşürülmesi olayının (saldırıdan sağ kurtulan olmamıştı) krizi yeniden alevlendirdiğini ortaya koymaktadır.

Çatışmaların başlamasından sonra Azerbaycan içinde yaşanan siyasî kriz ortaya konmakta, Hocalı Katliamı, sadece sonuçları itibarıyla değil, hedefleri bakımından da izah edilmektedir. İran’ın o sıralarda yaptığı arabuluculuk girişimlerinin hiçbir sonuç vermemiş olmasının ve Şuşa ile Lâçin gibi iki önemli stratejik mevkinin işgalinin aynı zamana denk gelmesinin, Azerbaycan kamuoyunda İran’a yönelik şüpheleri artırdığına işaret edilmektedir.

Azərbaycan'ın üst üste aldığı məğlubiyyətlərin həlkdə doğurduğu təkpi və infialin yonətimini sarsması və dəyiştirməsi süreci konusunda fazla ayrıntıya girilməmiş olduğu diqqət çəkməkdədir. Bunun yerine, dənəmlər və liderlər itibarıyla adımlar-kazanımlar-kayıplar üzərində durulmaktadırdır. Bugün hâlâ meselenin etrafında adını sıkça işittiğimiz “Minsk Grubu”nun oluşma süreci ve BM tarafından sorunun çözümlüne dönük temel mekanizma hâline getirilişi (ancak sorunu çözemeyişi) iyi açıklanmaktadır. Elçibey döneminde Dışışleri Bakanı olan Tofig Qasımov'un ve o zamanki BM Daimî Temsilcisi Hasanov'un (sonradan Başbakanlık da yapmıştır) girişimleriyle BM Güvenlik Konseyi'nde önemli adımlar atılmıştır ve bunların en somut olanı 1993'te 822 sayılı kararın çıkartılmış olmasıdır. Ermenistan tarafı, ülke olarak suçlanmamak ve ileride yaptırıma muhatap olmamak için taraf olmadığını ve konunun Azərbaycan ile Dağlık Karabağ Ermenileri arasında olduğunu iddia etse de 822 sayılı karar Ermenistan'ı işaret etmiş, Kelbecer'in ve diğer işgal edilmiş yerlerin Azərbaycan'a ait olduğunu ortaya koymuştur. Bu kararı, benzer mâhiyetteki 853, 874 ve 884 sayılı kararlar takip etmiştir.

Kitabın üçüncü bölümü sorunun çözümlüne yönelik girişimleri başlangıcından bu yana(2013 yılına) kadar incelemektedir. Bu kapsamda, çözüme yönelik girişimler şu şekilde sınıflandırılmıştır: Azərbaycan ve Ermenistan yetkilileri arasındaki temaslar, uluslararası kuruluşların kendi toplantılarındaki değerlendirmeleri, çeşitli devletlerin çeşitli düzeylerdeki yetkililerinin kendi aralarında konuyu değerlendirmeleri, yabancı devlet ve/veya kuruluşların arabuluculuk girişimleri, Azərbaycan ve Ermenistan STK'ları arasındaki görüşmeler, resmî kuruluşlar ve STK'lar tarafından gerçekleştirilen konferans vb. organizasyonlar, Azərbaycan ve Ermenistan yetkililerinden oluşan heyetlerin ortak ziyaretleri yoluyla temaslar...

Azərbaycan kamuoyunda “Garabağ üzre danışıklar” biçiminde klişeleşen ve pek de umut vaâd etmeyen bu gibi görüşmeler, kronolojik olarak bu bölümde masaya yatırılmakta, her biri bakımından başarısızlığının sebepleri de not edilmektedir. Bölümde üzerinde en çok durulan metin, 2007 yılındaki Madrid görüşmeleri sonrasında taraflarca benimsenen “Madrid İlkeleri” olmaktadır. Yazarın verdiği bilgilerden anlaşılmaktadır ki, bu ilkelerin uygulanmasına dönük irade daha çok Azərbaycan tarafında olup Ermenistan bu konuda ayak sürümektedir.

Karabağ sorununa ilişkin görüşmelere tesir eden iki ardıl olay, Kosova'nın bağımsızlığı ile Ağustos 2008 Savaşı olacaktır. Yazar, bir taraftan Kosova ve Karabağ sorunlarının birbirlerinden ayrı şartlar

taşıdıklarını ortaya koyarken, diğer taraftan da yetkililerin açıklamalarına dayanarak Kosova'nın bağımsızlığına ilişkin AB, AGİT, Rusya, Ermenistan ve Azerbaycan taraflarının siyasetini incelemektedir. Ağustos 2008'de Abhazya ve Osetya üzerinden Rusya'nın Güney Kafkasya'ya yeniden girişi ve Gürcistan toprak bütünlüğünün ortadan kaldırılmasının Azerbaycan ve Ermenistan için dikkatle izlenmesi gereken bir süreç olduğunu ifade etmektedir. Batı'nın da bu savaşın mesajının bu iki ülke tarafından alınmasını istediğini belirten Aslanlı, 2008 Savaşı'ndan sonraki temasların Rusya merkezli olduğuna dikkat çekmektedir.

Sorunu biliyoruz, ya çözüm? "Sorunun Niteliği ve Çözümü" başlıklı bölümde, yazar, çözüm için iki şart ortaya koymaktadır: 1) Azerbaycan toprakları üzerindeki Ermenistan işgalinin tamamen ve koşulsuz olarak ortadan kaldırılması. 2) Azerbaycan içerisindeki Ermeni azınlığın durumu ve onların haklarının ne şekilde sağlanacağı konusuna açıklık getirilmesi.

Peki, 1'nci şart nasıl gerçekleşebilir? Yazara göre, bu konuda da iki yol bulunmaktadır: 1) Azerbaycan ve Ermenistan uluslararası garantisi olan bir barış planını kabul eder ve bunu uygular. 2) Azerbaycan meşru müdafaaya yoluna başvurarak topraklarını işgalden kendisi kurtarmaya çalışır.

Bu hâlde, yazar, meşru müdafaaya hakkını, Sertaç Başeren ve Funda Keskin gibi devletler hukuku alanının önde gelen Türk akademisyenlerden de yararlanarak incelemekte, sonra konuyu Karabağ bağlamında test etmektedir. Bu noktada, BM hukuku bakımından tam bir müdafaaya hakkından yararlanabilmek için Azerbaycan'ın dikkat edeceği hususların altı çizilmektedir. Ayrıca yazar, konunun çözümü için ikinci şart bağlamında ifade ettiği "azınlık hakları" boyutunu da hem olgu olarak incelemekte, hem de bu boyutu Azerbaycan'daki azınlıklar ve azınlık hakları bağlamında Ermeni azınlık başlığı altında toplamaktadır.

Sonuç olarak yazar; her ne olursa olsun öncelikli meselenin Azerbaycan'ın toprak bütünlüğü olduğunu, bunun ardından Azerbaycan'da yerel yönetimlere ve azınlık haklarına ilişkin düzenlemelerin daha da geliştirilmesi ve hatta bu alandaki uygulamaların uluslararası denetime açık tutulması gerektiğini belirtmektedir. Ayrıca, özellikle Azerbaycan içindeki Ermeni azınlığın uluslararası kuruluşların yardımıyla güvence altına alınması, sosyal, ekonomik, kültürel alanlarda gelişimlerinin sağlanması gerektiğine işaret etmektedir.

Qafqaz Beynəlxalq Münasibətlər
və Strateji Araşdırmalar Mərkəzi
QAFSAM
Caucasian Center for International
Relations and Strategic Studies

Eserde, Karabağ sorununun çox önemli bir parçası olan “gacğınlar ve köçgünler” meselelerine, bunların geri dönüş süreçlerinin hukukî boyutlarına etraflıca değinilmemiş olması, önemli bir eksiklik olarak ortada durmaktadır. Zira mesele çözölse dahi çözümün Azerbaycanlı iç muhacirleri nereye koyacağı meçhûldür. Bu konuda Ermeni tarafının ısrarlı bir direnişi ile karşılaşılabilceğı gibi, yeterli siyasî irade ve çok taraflı tedbir bulunmaması hâlinde yeni çatışmaların ortaya çıkması da mümkün olacaktır.

Kaynak: http://tasav.org/htmldocs/index/calisma_detay/65/index.html